

EGY ESTI BESZÉLGETÉS nyomán és egy irodalmi pályázat időből kiugró sikere kapcsán írónak ezek a sorok, azért, hogy a magyar olvasó előtt föltárják egy szép kezdeményezés merész távlatait, és ezért, hogy egy kicsit emberi, írói és olvasói dokumentuma legyen annak, hogy ezekben az években (1955-ben jártunk) a toll művesei is nagy vállalkozásokba fogtak, talán olyanokba, amelyek az első tekintetre erőiket meghaladták, de méltó fiai voltak ennek az időnek s amit adtak, az a tájban, az emberben és a leírt szóban él.

Azt mondta akkor este az író:

— Ezt a tájat, és ezt az embert irodalmunkban kevesen, a világirodalomban egyáltalán nem ismerik.

A Milyacka partján sétáltunk s nekem eszembe jutottak Wells szavai. 1914-ben írta a „Mister Brittlings” című regényét, az első világháború kitörésekor. Ez a regény afféle önéletrajz. Vallomás. Mister Brittlings a londoni újságokból olvasta a hírt: „Szarajevóban...” Fia, a londoni gimnazista utána azt kérdezte tőle: „Apám, hol van az a Szarajevó?”... A térképen valahol távol, ki tudja hol kereste... Mister Brittlings mutatta meg a fiának, hol van Szarajevó, de nem merte előtte bevallani, hogy kevesebbet tud róla, mint India egy kisebb falujáról, amelynek életét Kipling örökítette meg...

AZ IRODALMI ÉLETNEK ritkán van olyan nagy eseménye, hogy egy egész ország népe, közvéleménye fölfigyeljen. Hogy olyan nagy helyet szenteljen neki a napisajtó, mint a sportnak, vagy a társadalom más nagyobb visszhangú eseményeinek. Olykor azt gondoljuk, hogy az irodalom talán meg sem érhet olyan nagy visszhangot, jóllehet sokszor mélyebben jár az időben, mint kortársai és az alkotó — ha műve, mondjuk az írás, csakúgyan úgy hozza — kaphatna nem egy maroknyi ember, hanem tízezrek szemeláttára babért (még élő életében) a Párnasszuson.

Erről már sokan és nagyon sokszor írtak, de a görög szerzők óta annyi emberöltőn át mégsem tudtuk megérni, hogy az írói alkotás visszhangja ilyen nagy méreteket öltjön. Pedig mennyi energia, mennyi érzés és tudás, tehetség és földerítő erő, ha úgy tetszik rekord rejlik egy-egy ilyen műben, ha vállalkozik a szerző arra, hogy a többivel versenyre kel, kiáll, megmérkőzik,

állja a sarat, a kemény ítélőszéket azon a porondon, ahol annyian fölkészült erővel jelentkeznek...

Az Olimpiászon mérköztek az erők és mérköztek a szellemek. És jó az, ha az erők és a szellemek öcszemérik erejüket, legalább megmutatkozik az teljes nagyságában, akire várunk, akit egyébként elnyelne a rohanó idő, anélkül, hogy fölfigyelhettünk volna rá. Föl sem lehet mérni az idők küszöbén ezeknek a méretét, — talán egy távolabbi kor, ha lépést kap és méreteiben láthatja a vállalkozások erejét, vonalait, mondhatna bírálatot arról, hogy az óriási kohók és vízierőművek idején, 1955-ben, amikor a hegyek között a folyók ki tudja hány ezer év után megváltoztatták medrüket, amikor mesterséges tavak születtek, amikor a föld gyomra fölhasadt — mi történt akkor az irodalomban? És vajon az az országrész, mely kohók és vízierőművek építésében korszakot lépett át, hogy a primitív életformából kitépje az embert, az író előtt kitárta-e a kapukat, hogy Jablanicához, Zenicához, Zvornikhoz mérten — hasonló dimenziókban a szellem sokszor jelentéktelennek tűnő, de mégis egy emberi életet fölőrlő erőfeszítései előtt is magához ragadja a tömegek erejét...

Kitárult a kapu.

Szara je v ó jelentkezett az irodalomban.

A kezdeményezést nemcsak irodalmi körökben fogadták őszinte megértéssel. Bosznia és Hercegovina népköztársasága úgy tekintett rá, mint amikor egy táj a maga szellemi erőivel kilép, hogy jelentkezzen az ország, de nemcsak az ország, hanem ma Európa színe előtt. Ez volt a szándék, amikor kitűzték pályadíjnak az egymilliót *egy könyvért*. Ez volt az első ilyen lépés írói alkotás felé, hogy a díjazás csúcsát adják annak, aki a művészet eszközeivel odáig ér a m á b a n, hogy azt a szintet érje el itt, amit a technika és a tudomány vívmányai csúcsán a mérnökök, az építészek, a tudósok és a munkások elértek.

Lehet, hogy a hasonlat egy pillanatra mesterkéltnak tűnik, de ha Niko Milicsevics szavaira gondolok, amikor a Milyacka partján arról beszélgettünk, hogyan lehetne azt, amit Bosznia adott és ad, a művészet nyelvén maradandó formába önteni — azt mondta: nagy erőösszefogás kell ahhoz, hogy ez a táj és ez a város (Szara je v ó ra gondolt) elmaradottságából kilépjen és elfoglalja helyét az irodalomban, mint irodalmi nevelő ott, ahol őt ez a hely a társadalmi fejlődés új szakaszában megilleti, — akkor csakugyan az élet más és más területeiről kell vennem a példát, hogy valódi méreteiben kifejezzem azt, ami itt végbemegy.

Példának állítom hát Jablanicát, Zenicát és Zvornikot, nem pedig Visegrádot, ahol csöndes élet folyik az ország leggyorsabb folyójának partján, ahol Králeyevics Márkó bátyája láttán a népballadák hangja hamarabb a múltba ringat, mint a cserzett bőrű és aszottképzű tutajosok mindennapi harca még most is a folyóval, amelynek szeszélyei kiismerhetetlenek.

NEM NEVEZNÉM elsődlegesen reklámnak azt, hogy a pályázat első díjával eddig a legmagasabb csúcsra szökött és azt sem nevezném reklámnak, hogy a pályázat eredményének kihirdetése után két hétre (megint az irodalomban é ritkán használt szót veszem elő) rekordidő alatt megjelent Csamil Szijarics pályadíjnyertes regénye. (Ez nem reklám, hanem az élet mai üteme ez, és minden igazi nagy regényt ennyi idő alatt kellene megjelentetni, hogy az olvasóközönség föl-föllobbanó figyelmét a kellő pillanatban vigye tovább a könyv.) Inkább azt mondanám, amit Milán Bogdánovics mondott e pályázatról beszélve hogy — „irodalmunk a regények korába lépett” s ennek a lépésnek, természetes, minden irányban jelentőségéhez mért visszhangja van.

Ha csakugyan a regények korába léptünk, akkor a kullogásnak az ideje lejárt és annak is, hogy konvencionálisan meg kell válogatni a művészi alkotások hírverésének eszközeit.

A hűvös hang nem tud ott utat törni, ahol éppen a csönd vagy az érdektelenség hűvös hangulatát kell fölszakítani az emberekben. Nagy hangra van ott szükség, hogy nagy legyen a visszhang s még a legeldugottabb faluból is fölkerelkedjen a nép, hogy ajándékkal megtömött tarisznyával a vállán bekopogjon az író ajtaján.

Amikor a szandzsákiak meghallották, hogy földjük szülötte megnyerte a „legjobb mai jugoszláv regény” legnagyobb díját, egymilliót kapott egy könyvért, fölkerelkedtek valahányan, elmentek Szarajevóba és köszöntésképpen ajándékokkal halmozták el az íróit.

Wells fia pedig azt sem tudta 1914-ben, hogy hol van Szarajevó...

A „NARODNA PROSZVJETA” szarajevói könyvkiadó munkástanácsa előtt Milán Bogdánovics az íróember mélyen átgondolt szavaival így jelentette be az első díjat nyert művet:

„A mű, amely első díjat kapott, nyugodtan mondhatom, valóban fölfedezés. Én ezt olyan ember teljes felelősége tudatában mondom, aki több évtized óta foglalkozik az irodalom bírálatával. Ezt annál is inkább bizonyossággal mondhatom, mert véleményemet ebben a közös munkában két elsőrendű munkatárs ugyancsak biztos ítélete igazolja. Ez egy olyan regény, amely teljesen új módszerrel, teljesen friss módszerrel, irodalmilag friss módszerrel, és a stílusában és a formanyelvében is, amellyel a tartalmat földolgozza és belül összegyúrja és formába önti, az élet egy egészen új szektorát viszi be irodalmunkba. Szandzsák eddig nem volt jelen a mi irodalmunkban.”

A mű helyének megjelölése után az író Csamil Szijaricsról így szól, hogy kitarja előtte a nagy íróknak szánt pályák kapuját:

„Itt most egy ember belép ebbe (a szandzsáki — ford.) életbe, mindennek előtt ennek a világnak a megértésével és ismeretével, nem a romantikus pejzázsok képein át vagy a természettől való elragadtatott lelkesedéssel át, amit ott átélt, nem valami ilyen vagy olyan hőstett emlékének át, amit egy ilyen vagy

olyan kivételes egyén hajtott végre, hanem a szó teljes értelmében belement és átment az embereken. Átmegy azokon az embereken, akik ott élnek, egy világon, amelyet ott valami középkori nehéz és sötét vergődésben talált és megkísérelte ezt a sötétséget rendkívüli emberi, meleg emberi módon föltárni és bemutatni.”

Amikor a jugoszláv irodalmi kritikában olyan kiváló helyet elfoglaló író és esztéta ilyen hangon nyilatkozik egy műről — az valóban fölfedezés számba megy. A konvencionális jelentések helyett itt a bíráló Bogdánovics olyan sokatmondó szavaival találkozunk, amilyenekre sem az írók, sem az olvasók nem számítottak. De nem számított erre maga a bíráló bizottság sem, amikor a kezébe vette a pályázatra beérkezett több mint 160 regény kéziratát és áttörte magát ezen a hatalmas anyagon.

Voltak gyöngé kéziratok, hiszen minden pályázaton jelentkeznek az irodalom ismeretlen megszállottjai, örök dilettáns rajongói, titkos művelői, akik csak álneven mernek kilépni a bíráló elé — de az eredmény mégis, a kellemes csalódáson túl is nagy sikert hozott. „A munka (a bíráló bizottság munkája) a szó teljes értelmében diadalmasan végződött. Ez a pályázat győzelem volt; győzelem az irodalom, és győzelem az író számára.”

És valóban, már maga az a pusztta tény is, hogy ebben az országban egy regénypályázaton több mint 160 író vesz részt, sokat beszél. Ez ismételten afelől is meggyőz bennünket, hogy a regény, mint irodalmi műfaj most fejlődésének fölfelé ívelő szakaszába lépett; a rövidlélegzetű műfaj már nem elégíti ki az alkotót, mert nem tudja átfogni benne az idők történéseit. Széles, nagy műfajokra van ma szükség, amelyekben 'horizontálisan és vertikálisan is benne foglaltatik az élet, az emberi erők és az emberi lelkek olyan mélyére hatol, ahonnan csak nagy dimenziókban lehet fölszínre hozni mindazt, ami művészi megörökítésre, megformálásra vár.

Csamil Szijarics regénye mellett még két kéziratot díjazott a bíráló bizottság. A második, félmillió dináros pályadíjat Mikica Renovicsevicsek kapta a Simela Solaja néphősről írt és címül a néphős nevét viselő regényéért. A harmadik díjat pedig egyik legfiatalabb pályázó, Dragoszláv Grbics nyerte „Vizek, szőljatók!” című regényéért, amely egyik vízierómű kiépítésének reális képét adja. Ezenkívül még négy regény kéziratát ajánlották megvásárlásra.

A szarajevói regénypályázatnak még egy fényoldala van.

ÚJ TEHETSÉGEK jelentkeztek, akiknek nevével kisebb műfajoktól eltekintve — eleddig nem is találkoztunk. Részben ez is volt a szándéka a pályázatnak. A cél éppen, hogy a regényírók porondja új, ígéretesebb erőkkel népesüljön. Az idő több, kevesebb gazdagsággal mindig termi a tehetségeket, csak nem mindig olyan korban, amely a maga nagy lehetőségeivel és gazdag történéseivel kitárja előttük az alkotói kibontakozás útját. Nem egy kor elnyelte már a többre hivatott gyermekeit, vagy elvitte olyan fiatalon, mint

Byront, Petőfit, Mozartot, és a háború elragadta tőlünk Goránt, aki a költészet egyik legnagyobb ígérete volt.

A nagy háború után most egy boldogabb kor következett el az alkotók számára is. Igaz, hogy éppen az idő sietése hívja a góciókba a vidék legjobb erőit, így a boszniaiak közül (elég Csopicsra, Andricsra, Szkender Kulenovicra és Novák Szimicsra gondolnunk) elszólítottak a legmagasabb irodalmi fórumok...

— Valamennyiünk előtt, akik itt maradtunk — mondta Nika Milicsevics — úgy tűnt, hogy kimagasló erők nélkül maradunk s ezek után, mint minden, így az irodalom is a provincia távlattalanságában elsekélyesedik. Ez minden provinciában riasztó; riasztó, hogy nincs, vagy kevés az erő, itt is, a Vajdaságban is... Mennyi, de mennyi küzdelmes esztendő áll még előttünk... Ó, ha tudná, hogy az ilyen gondok súlya alatt néha majd összeroppanunk... A provincializmus nyomai nehezen merülnek el...

— Igen, de Szarajevó.

— Szarajevóról a nem szarajevóiaknak különös képzetük van. Engedje meg: exotikum. Amikor ezt mondom, nemcsak a külföldiekre gondolok, hanem a nem boszniaikra. Szarajevót, ezt a „kaszárnya-várost”, vagy „fellegvárat”, mert a monarchiának az volt, és a régi Jugoszláviában sem jutott sokkal előbbre — nekünk föl kell emelnünk. Úgy mondom: nekünk. Nem „szarajevóiaknak”, hanem Boszniaának.

Nem minden olyan rózsás, nem minden olyan símára fésült, mint ahogy megszépíti a messzeség és a lelkesedéstől, a szenvedélyektől működésbe lépett képzelet. A dolgokat megzavarják a hétköznapi gondok. Olyanok, amilyeneknek az első hallásra nem is hisz az ember. Olyanok, amelyek a primitívségről szólva a reménytelenség érzetét keltik, vagy azt, hogy „ő, de keveset tehet itt egy emberöltő”, azután, (persze néhány ellenvetés után) Niko Milicsevics panaszos hangja is fölenged, mert elmondta azt, ami a szívéen fekküdt, föllélegzik:

— Mindezt csak azért mondtam, hogy világos képet kapjanak azok, akik Szarajevót, Boszniát kívülről nézik... Távolról... Közelről más a kép. Sokszor lehangoló... De... de lehetetlenséget nem ismerünk!

Arról volt szó, hogy erők nélkül maradtak. De a bölcső mindig ad új erőket, csak az a kérdés: ki tudjuk-e őket emelni, mert hiszen a provincia egy időben ugyanúgy adhat halhatatlant, mint a góciók?!

Ezután következett az, amit Niko Milicsevics jóval az eredmény kihirdetése előtt, a pályázat szándékáról és a boszniai tehetségkutatók elgondolásairól mondott.

— Egymillió egy könyvért. Nagy szó. Talán az első szó nálunk, hogy valaki egy könyvért ennyit kaphat. (Vagy háromszor ennyit, ha a szerzői jogdíjakat mindjárt hozzászámítjuk.) De új tehetségeket, nem mostohán, nem aprópénzért, hanem úgy, ahogy kéri tőlünk az idő, — csak így lehet kiemelni... Csak így!... Igen, csak így!

A nagy szavaknak nincs hitelük; különösen akkor nincsen, ha szólamba szedve s kiemelve állnak. Nagy szó az egymillió? De valóság!... És a visszhangja is valóság. És, amit Milán Bogdánovics mondott: az is valóság.

Most már érzem: nem is csak Csamil Sijarics könyvéről van szó (hiszen ez a szarajevói pályázat ezután minden esztendőben kitűzi az egymilliót), hanem arról, hogy az irodalom előtt sincsenek lehetetlenek, ma, nálunk!

Ebben nagy, és igazán nagy a „Narodna Proszvjeta” kezdeményezése.

CSAMIL SIJARICS MŰVE elindult szerb nyelven az olvasó felé. Ha 20.000 példány szélességében is, akkor sem zárult be a kör. Nem zárult be ott, ahol csak ezen a nyelven tudnak olvasni, mint ahogy Hemmingwayre gondolva mindig ilyen érzése támad az embernek, aki valóban szereti az irodalmat és az idő mai fejlődési távlatában nézi, nem pedig onnan, ahonnan nézve elég, ha egy kis táj népe annak örül...

Nézzük hát, s szóljunk róla még.

A szerb-horvát nyelvterületen túl a szlovén és a makedón nyelvterületre is csaknem egyidőben megérkezik ez a regény, mert fordítása már folyamatban van. Lefordítják magyar nyelvre is, hogy minél előbb a magyar olvasóközönség elé is kerüljön.

Jó. De most az a kérdés merül föl előttünk: kitarul-e az európai ablak a regény előtt, hiszen egyszer már léphetünk mi is ki olyan hanggal, hogy az ne egy félévszázad után hallatsszon Európában, vagy ha úgy tetszik: a világban. Mert ahogy hírt ad Steinbeck a szegény amerikai munkások és hobók életéről, úgy hírt adunk mi a Szandzsák elesettjeinek életéről azoknak, akik a farmerek vagy a hobók életét is csak könyvből ismerik...

Most az egyszer kitarult ez az ablak is.

A pályadíjnyertes regényre a kiadó már aláírta egy svájci, egy német és holland kiadásra a szerződést. És valószínű, hogy az idén Párisban is megjelenik...

EZ A PÁLYÁZAT nemcsak a pályadíjnyertes műben jelent nyereséget irodalmunknak. Hisz vele együtt — mint fennebb említettem — egész halom regény került a műbírálók elé.

— Értékes és roppant érdekes anyag — mondta Niko Milicsevics —, olyan kéziratgyűjtemény, amelyen még évekig dolgozni kell, hogy fölszínre hozzuk belőle mindazt, ami arra készítet bennünket, hogy szóvá tegyük. Vallomások, szinte életregények, dokumentumok, ismeretlen tehetségek föl villanásai, ismeretlen tájak és életek, és vállalkozások, és harcok, munka, munka, munka... Mennyi?!...

„A valóság erejének győzedelmeskednie kell!...

Ezt nem először és nem egyedül Milán Bogdánovics mondta ki, de ezen a pályázaton is elhangzott ez a mondat. Mint egy bizonyosság és mint egy igazolás, hogy az az anyag, amit több mint százötven szerző beküldött a mi valóságunk közelében jár és indokoltá teszi, hogy a regénypályázat díja a világ távolról hallott és sokáig csak a távolból sóvárogva nézett nagy díjainak színvonalára emelkedjék.

AZ IRODALOM fejlődése előtt nem állanak legyőzhetetlen gátak. Ugrás-szerű fejlődése is természetes, még akkor is, ha sokakat ez meg is hőkent mérföldes lépteivel vagy oly hangos hírével, hogy az már reklámnak (!) tűnik. Inkább a ma hangja hatalmas dimenzióban. És ha ezekre a dimenziókra gondolunk, akkor a húszezer után a *százezres példányszám* már nem is csoda.

Csoda az, hogy ezen még mindig csodálkozunk, ahelyett, hogy fölesillanna a szemünk és örömmel dörzsölnénk a kezünket a hír hallatára.

Egymilliót adtak egy könyvért. És lehet, hogy holnap még többet is.